

dvadsiatych rokoch.// Slovensko v politickom systéme Československa. (Materialy z vedeckého sympozia).Časť 11 – 13 novembra 1991. – Bratislava, 1992. – S. 53 – 54; 32. Бисага Ю. М. Становлення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 1920 – х роках ХХ століття – Ужгород, 1997. – С. 119 – 122; 33. Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929). – Praha, 2000. – S. 89; 34. Polstoročie Slovenska v spoločnej vlasti.– Bratislava, 1969. – S. 188; Deset let Československé republiky. – Praha, 1928. – Díl II. – S. 147; 35. Karvaš I. Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku. Praha, 1933. – S. 29; Lacina V. Formování československé ekonomiky 1918 – 1923. – Praha, 1990. – S. 209, 214; 36. Bartlova A. Integračný proces československej ekonomiky v medzivojnovom období... – S. 365; Fabricius M. Vývoj názorov na postavenie Slovenska v hospodárstve Československa (1918 – 1938). // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha, 1999. – Sv. 1. – S. 288; 37. Hallon L. Příčiny a přeběh reštrukturalizácie priemyslu v krajinách strednej Európy v medzivojnovom období. // Historicky časopis. – 1997. – Ročník 45. – Číslo 4. – S. 592; 38. Beneš E. Reč k Slovákům. O naší národní přítomnosti a budoucnosti. – Praha, 1934. – S. 48; Kováč D. Dejiny Slovenska. – Praha, 1998. – S. 182; 39. Národní archiv, Praha. Fond Nejvyšší účetní a kontrolní úrad – Karton 2327. – Složka 1. Sumaře 1919 – 1932. 1919 – 1933. 1919 – 1934. 1919 – 1935; 40. Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo bol kdo za první republiky. – Praha, 1998. – S. 274.

О.В. Рязиграєв

ІСТОРІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА 1921 -1939 РОКІВ В АРХІВНИХ ЗБІРКАХ УКРАЇНИ

Серед сучасних історичних досліджень про західноукраїнські землі міжвоєнного періоду, що перебували під владою II Речі Посполитої, можемо виділити чимало розвідок на суспільно–політичну тематику з проблем соціально–економічного характеру, духовної сторони життя суспільства. Однак маловивченим залишається питання становлення та розвитку адміністративних одиниць державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підрозділів державної поліції, котрі відіграли винятково важливу роль у розбудові новоствореної держави.

Становлення підрозділів польської поліції на Волині припало на досить складний та драматичний період минувшини західноукраїнських земель, а саме на 1919–1921 роки, котрі насамперед були пов’язані з радянсько–польською війною. Дослідження з історії польської поліції Волинського воєводства цього періоду та й наступних років пов’язано з багатьма поважними труднощами, насамперед через недостатнє вивчення досить інформативної джерельної бази проблеми, розпорошеністю матеріалів серед вітчизняних та польських архівних установ.

Серед інших причин такого наукового стану проблеми можемо відмітити несприятливу атмосферу для об’єктивного висвітлення вказаної тематики у радянський період. Тоді польська поліція розглядалась як головне знаряддя антидемократичної „польської буржуазної держави” у здійсненні заходів проти українського населення, з одного боку, та як репресивна одиниця проти робітничого та комуністичного руху, з іншого.

З відновленням незалежності України, а разом з тим з численними спробами правдивого трактування нашого минулого спостерігаємо більш об’єктивний підхід до висвітлення даної теми. Цьому сприяє використання науковцями джерел, залишених поліційними установами. Позитивним є те, що дослідники більш активно цікавляться як змістовим наповненням, що залишили нам ці джерела, так і власне самою історією поліційних структур крізь призму активних збірок. Тому аналіз основних груп джерел вітчизняних архівних установ щодо історії становлення та розвитку органів державної поліції II Речі Посполитої стали метою нашого дослідження.

Вітчизняними науковцями дослідження джерел щодо історії поліції Волинського воєводства не проводились. Серед опублікованих матеріалів можемо виділити лише збірник документів „Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918 – 1926. Wybór źródeł i dokumentów”, упорядкований професором Слупської педагогічної академії А.Пеплонським та знаним дослідником минувшини МВС з Варшави А.Місюком.

Серед ключових архівних установ України, котрі зберігають джерела до історії польської поліції Волинського воєводства, можемо відзначити державні архіви Волинської та Рівненської областей.

Одними з головних джерел для дослідників є матеріали фондів Державного архіву Волинської області. Дана установа містить велику кількість матеріалів стосовно становлення та функціонування Волинської окружної (воєводської) команди державної поліції, повітових команд державної поліції (луцької, горохівської, ковельської, любомльської, володимирської, камінь–каширської), Луцького міського комісаріату державної поліції, слідчого відділу державної поліції у м.Луцьку та низових ланок – постерунків.

Відомості про особливості переходу протягом літа 1919 року правоохоронних функцій від колишньої луцької міліції до офіційно ще не затверджених структур польської поліції знаходимо серед джерел фонду №158 („Магістрат міста Луцька”)¹. Вказаний фонд містить також статут польської державної поліції від 24 липня 1919 року, котрий юридично завершив процес об’єднання Людової (Народної) міліції та Поліції комунальної. Даний документ визначав основні засади діяльності поліції, функції її підрозділів та міру відповідальності кожного з них. Статут поділявся на 44 статті, котрі містили такі розділи: 1. Організація поліції; 2. Службова залежність та стосунки з адміністративною владою та органами місцевого самоуправління; 3. Дисциплінарна відповідальність; 4. Чисельність; 5. Кадрове питання; 6. Умови прийняття до лав поліції; 7. Освітнє питання; 8. Права та обов’язки службовців поліції.

Фонд №158 інформує нас також про становлення першого підрозділа польської поліції на Волині – Луцького міського комісаріату (офіційно утворений у 1920 році)².

Дані про утворення та діяльність Воєводської команди державної поліції у м. Луцьку знаходимо у фонді №1. Тут міститься також чимало наказів, розпоряджень та циркулярів міністерства внутрішніх справ, головного і воєводського коменданта державної поліції. Серед джерел знаходимо накази та розпорядження волинського воєводського коменданта про посилення репресій у зв’язку з сільськогосподарськими страйками 1925 року, про активізацію загонів поліції у дні пролетарських свят (1928- 1933рр.), під час виборів до сейму та сенату у 1935 році.

Інформативними та показовими для дослідників міжвоєнного періоду є кварталні, місячні та тижневі ситуаційні звіти і рапорти повітових команд поліції про політичну та економічну ситуацію в період 1921- 1939 років, котрі теж містяться у фонді №1 Державного архіву Волинської області.

Великий масив матеріалів згаданого фонду стосується розвитку комуністичного та робітничого руху П Речі Посполитої. Варто відзначити донесення і рапорти про революційні виступи робітників та селян. Чимало документів стосуються розповсюдження комуністичних листівок, відозв, транспарантів та революційної літератури в містах та селах воєводства. В донесеннях повітових команд поліції зберігаються листівки, відозви та транспаранти КПЗУ. Даний фонд містить копії листів політв’язнів Луцької тюрми. Крім того, окремо зберігаються статuti та нариси з історії окремих партій. Можемо відзначити короткий нарис з історії Комуністичної партії Західної України, нарис з історії створення партії „Сельроб – Єдність”, а також програми та статuti згаданих політичних об’єднань.

Джерела до діяльності повітових команд поліції, а також постерунків (низових підрозділів) на території гмін зберігають наступні фонди: №36 „Луцьке повітове староство”, №45 „Луцька повітова команда державної поліції”, №115 „Ковельська повітова команда державної поліції”, №216 „Прокуратура Луцького окружного суду”, №332 „Камінь – Каширська команда державної поліції”.

Повітові команди державної поліції як органи поліційної влади на території повіту були утворені в грудні 1920 року. Вказані структурні одиниці поліції контролювали діяльність постерунків на території повіту. Горохівська команда державної поліції налічувала 13 постерунків, Ковельська – 23, Любомльська – 13, Володимирська – 14, Луцька – 19³.

Згідно розпорядження Волинського воєводського управління повітові команди надсилали ситуаційні звіти про події на території повіту. Вказану документацію ми вже згадували при характеристиці фонду №1. Слід відмітити, що розпорошеність та неупорядкованість тематично однорідних матеріалів щодо історії поліції становить певну незручність для дослідників⁴.

Ситуаційний звіт складався з таких пунктів: 1. Стан безпеки; 2. Суспільний рух; 3. Ставлення населення до влади; 4. Організація поліції; 5. Підготовка поліції (вишкіл)^{5,6}. Дані звіти дають чимало інформації не лише про діяльність поліційних органів та кримінальну ситуацію, а й розкривають тогочасне суспільно-політичне, економічне, культурно-освітнє, а також релігійне життя.

Вищевказані фонди щодо діяльності повітових команд містять також розпорядження та інструкції воєводської й повітових команд державної поліції, оперативні повідомлення про економічне та політичне становище в повітах, інформації повітових команд та листування з воєводською командою державної поліції про діяльність КПЗУ та „Сельроб – Єдність”.

Чимало даних стосуються діяльності релігійних сект, роботи кооперативів і товариств, функціонування лісової та пожежної охорони. Окремо зберігаються зібрані повітовими командами списки безробітних міста Луцька, списки робітників, що проходили реєстрацію в поліції або перебували під її наглядом, списки дезертирів польської армії, списки приватних підприємств.

Фонд №36 містить статистичні дані про кількість та національний склад населення на території повітів, списки початкових шкіл, відомості про карних злочинців⁷. Вказаний фонд інформує нас про тенденції у діяльності постерунків державної поліції. Слід відзначити планомірне збільшення

чисельності останніх та чітку взаємодію постерунків на місцях з повітовими командами державної поліції⁸.

Окрема група джерел щодо діяльності повітових команд присвячена виключно внутрішньоорганізаційним питанням поліції. Вона включає окремі розпорядження, циркуляри та інструкції. Серед згаданих матеріалів можемо виділити розпорядження Міністра внутрішніх справ та Міністра військових справ від 9 червня 1921 року „Про порядок поведінки службовців поліції при виконанні службових обов’язків у стосунках до військових осіб”⁹.

Безпосередню діяльність усіх підрозділів державної поліції на теренах Волинського воєводства, в цілому, розкриває фонд №46 „Волинське воєводське управління міста Луцька”. Утворене в лютому 1921 року Волинське воєводське управління було вищим органом державного управління на території воєводства. Одним з напрямків діяльності вказаної інституції був нагляд за політичним життям регіону. Даним питанням займався відділ безпеки, котрий тісно співпрацював з органами внутрішніх справ. Можемо стверджувати про певну залежність підрозділів поліції від Волинського воєводського управління.

Джерела вказаного фонду містять матеріали щодо нормативно-правової сторони діяльності поліції (циркуляри, накази, розпорядження міністерства внутрішніх справ та воєводського управління щодо діяльності поліційних підрозділів). Крім того, знаходимо звіти, рапорти, донесення, огляди воєводської команди державної поліції про політичне та економічне становище як у повітах, так і по воєводству в цілому.

Оскільки Волинське воєводство було прикордонним, то воно ще тривалий час відчувало наслідки радянсько-польської війни. Фонд №46 подає нам чимало матеріалів з питань облаштування східних кордонів новоствореної держави. Чималий масив документації присвячений обліку осіб, котрі залишили межі II Речі Посполитої разом із радянськими військами, а також репатріантів, які повертались до Польщі^{10, 11}.

В питанні охорони кордонів поліція активно співпрацювала з міністерством військових справ, послуговуючись службовими інструкціями вказаної установи¹². Серед джерел Державного архіву Волинської області знаходимо списки неблагонадійних осіб, які підозрювались у шпигунстві на користь СРСР й підлягали виселенню з держави. Про події на кордоні воєводська команда державної поліції у формі звітів інформувала адміністративну владу. Разом з охороною державних кордонів поліція проводила облік та таємний нагляд над іноземцями (у переважній більшості над особами, котрі прибули з СРСР). Обліку підлягала також закордонна друкована продукція.^{13, 14}

Велика кількість джерел торкається зловживань та перевищення службових обов’язків службовцями державної поліції. Ці матеріали можна умовно поділити на дві групи: скарги громадян та інтерпеляції українських та білоруських послів до сейму та сенату. Інтерпеляції послів торкались конкретних фактів порушення громадянських прав службовцями поліції на території Волинського воєводства як під час виборчих кампаній до законодавчих органів влади, так і в повсякденному житті. Зазначимо, що воєводське управління було інформоване про факти зловживань поліції, навіть провадило листування з міністерством внутрішніх справ з приводу вказаних питань¹⁵. Однак, у тогочасній державній системі органам внутрішніх справ була відведена роль апарату примусу, який активно використовувала державна адміністрація. Залякуючи мирне населення, розганяючи мирні віча та зібрання, перешкоджаючи конституційному праву громадян на вільне волевиявлення, поліція тим самим сіяла непорозуміння та ворожнечу між українським та польським народами, закладаючи ще один камінь спотикання у спільні взаємини⁶.

Заслужують на увагу й документи фонду №46 про нагляд поліції над культурно – освітнім та релігійним життям воєводства. Тут ми знаходимо відомості про діяльність товариства „Просвіта”, з’їзд українців у місті Хелмі, окремо можемо виділити списки типографій та посилений контроль поліції над функціонуванням останніх^{17, 18}.

Контроль над релігійною ситуацією теж входив до сфери обов’язків підрозділів державної поліції. Особливо органи внутрішніх справ цікавились поширенням православної віри. Службовці поліції складали списки духовенства та парафій по повітах, проводили облік церковних земельних ділянок. Серед архівних документів варто виокремити матеріали про чисельність, національний склад та віросповідання населення Волинського воєводства. В окремому порядку виділені справи, заведені на „ненадійних” православних священиків¹⁹.

Чимало джерел фонду №46 „Волинське воєводське управління міста Луцька” стосуються робітничо-селянського та комуністичного руху. Це звіти про діяльність на Волині КПЗУ, КСМЗУ, КПП – лівіці, партії „Сельроб-Єдність”, комуністичну агітацію серед учнів, селян та військовослужбовців, розповсюдження та наявність в бібліотеках комуністичної літератури. Окремо

зберігаються статути вказаних партій, а також листівки та відозви із закликами боротьби проти окупації Західної України²⁰.

Щодо робітничо-селянського руху, то можемо відзначити інформацію керівників повітових команд державної поліції про страйки робітників та селян, організацію страйкових комітетів. Варто згадати звіти і донесення про боротьбу селян, громадський неспокій у зв'язку з введенням в українських школах викладання польською мовою²¹.

Дослідження минувшини польської поліції на документах ДАВО ускладнює розпорошеність та невпорядкованість джерел. Так, наприклад 29 фондів, які містять 487 справ стосовно діяльності постерунків поліції, є неанотованими.

Джерела Державного архіву Волинської області щодо становлення, розвитку та функціонування органів державної поліції на зазначених теренах доповнюють матеріали аналогічної Рівненської установи. Вказаний архів містить джерела до діяльності Дубнівської, Острозько–Здолбунівської, Костопільської, Сарненської та Рівненської повітових команд державної поліції, експозитури політичної поліції у м.Рівне, Здолбунівського та Рівненського комісаріатів державної поліції, а також численних постерунків на території гмін.

Слід зазначити, що діяльність п'яти повітових команд поліції вміщена лише у трьох фондах: №86 „Рівненське повітове управління державної поліції”, №87 „Дубнівське повітове управління державної поліції” та №100 „Здолбунівське управління державної поліції”. Серед матеріалів вказаних підрозділів поліції знаходимо матеріали щодо внутрішнього життя поліції, рапорти повітових комендантів про ситуацію на польсько–радянському кордоні, дані стосовно боротьби з комуністичним та робітничим рухом.

Джерела щодо внутрішнього життя службовців державної поліції торкаються питання дисципліни, особистого складу, медичного забезпечення (функціонування „Каси хворих”) та організаційних моментів функціонування підрозділів МВС²².

Оскільки Здолбунівський повіт був прикордонним, то, відповідно, знаходимо чимало документів щодо таких моментів як: посилення охорони кордону, виселення окремих осіб з прикордонної території та тих, що нелегально перетнули польсько–радянський кордон²³. В особливому порядку проводився допит осіб які незаконно перетнули кордон, відповідні протоколи зберігаються серед джерел ДАРО. Разом з тим фіксувались особи, які сприяли незаконному перетину кордону²⁴.

Серед джерел, що торкаються комуністичного та робітничого руху, варто відзначити проекти програм КПП, КПЗУ, ППС – лівіці, „Сельроб – Єдності”, відомості про роботу комуністичних сил у польському війську, а також щодо створення низової партійної преси і організацію мережі робітничо–селянських кореспондентів. Зазначимо й оголошення Волинського воєводи від 14 лютого 1931 року до населення Волині про розпуск і визнання нелегальною партії ППС – лівіці, донесення комендантів поліції про наслідки масових обшуків, вжитих у зв'язку з розпуском ППС – лівіці. Заслуговує на увагу інструкція „Сельроб – Єдності” про боротьбу за завоювання „Просвіти” та інших легальних організацій, рапорти повітових команд державної поліції про наслідки масових обшуків під час ліквідації вказаної політичної структури лівого спрямування.

Важливу роль у діяльності органів внутрішніх справ відіграла дефензива - політична поліція. Зміст її роботи знайшов своє висвітлення серед матеріалів Державного архіву Рівненської області. Джерела даної установи повідомляють нас про етапи реорганізації внутрішньої структури згаданого підрозділу державної поліції: 1 червня 1920 року Міністерство внутрішніх справ інформувало люблінського воєводу про створення автономної одиниці Інспекторату політичної дефензиви - відділу IV – Д. Утворення даної одиниці МВС мотивувалось необхідністю ефективної боротьби з комунізмом та антидержавною діяльністю в цілому. Філії відділу IV–Д повинні були розташовуватись в окружних командах воєводств у формі експозитур (представництв – О.Р.), а в інших місцевостях у формі агентур²⁵.

Серед джерел, які нам залишила політична поліція, варто відзначити рапорти про нагляд за громадськими та політичними організаціями, дані про найважливіші випадки політичних арештів, а також щодо заворушень на економічному та політичному ґрунті²⁶. Особливо цінними для дослідників є рапорти про таємну інвігіляцію (таємний нагляд за політично підозрілими), а також місячні звіти про професійний рух у зв'язку з страйками, антидержавною діяльністю партій та громадських організацій за структурою: 1.Професійний рух; 2.Страйки; 3.Діяльність антидержавних політичних партій; 4.Настрої національних меншостей; 5.Конкретні випадки політичного характеру. Заслуговують на увагу й статистичні звіти репресивної діяльності політичної поліції, списки

існуючих у повітах профспілок і політичних організацій із зазначенням назви, місця дислокації, кількості членів, політичних впливів, складу правління.

Матеріали Державного архіву Рівненської області, які нам залишила польська дефензива, містять чимало інформації стосовно діяльності Комуністичної партії західної України, окремо виділені списки особового складу КПЗУ із зазначенням функцій виконуваних їх членами, інформаційні ноти, складені на підставі донесень таємних агентів про конкретні факти діяльності членів компартії та інших партій лівого спрямування, а також ступінь їх зв'язків з компартією²⁷. Фонд №300 „Експозитура політичної поліції у м. Рівне” зберігає листування з питань здійснення нагляду за легальними і нелегальними партіями та організаціями, повідомлення стосовно конфіскації преси, реферат про історію та сучасний стан комуністичного руху у II Речі Посполитій.

Внутрішнього життя політичної поліції торкаються відповідні об'їзники та інформації щодо службової діяльності. Зокрема, можемо відчитати розпорядження від 6 липня 1926 року про принципи класифікації інформаційних матеріалів, що надсилались низовими підрозділами поліції для відповідного реагування²⁸.

Виконавчою одиницею першої інстанції в структурі поліцейного управління на означених вище теренах були вже вищезгадані державні комісаріати поліції. Ця структурна одиниця відповідала за внутрішню безпеку на території певного міста. Діяльність комісаріатів державної поліції на Рівненщині висвітлена у чотирьох фондах, а саме: №344 „Здолбунівський комісаріат державної поліції”, №314 „Рівненський комісаріат державної поліції”, №112 „ I – й Рівненський комісаріат державної поліції”, №113 „ II – й Рівненський комісаріат державної поліції”. Вказані фонди містять також матеріали до минувшини Слідчої експозитури поліції м. Рівне.

Зазначені фонди зберігають численні циркуляри та інструкції Міністерства внутрішніх справ, Волинського воеводського управління. Серед документів знаходимо також інформаційні бюлетні, звіти та рапорти про громадсько–політичне становище в містах – страйки, демонстрації, арешти, перебіг виборів до сейму та сенату. Окрема група матеріалів стосується комуністичного руху, можемо відзначити листування між різними підрозділами поліції про діяльність КПЗУ, повідомлення про розповсюдження комуністичних листівок серед військових тощо.

Джерела до діяльності постерунків державної поліції розпорошені серед дев'яти десятків фондів Державного архіву Рівненської області. Підтримуючи громадський спокій, постерунки активно протидіяли українському національно–визвольному та комуністичному рухам, що і знайшло відображення серед матеріалів даних установ. Переважна більшість документів - це накази, циркуляри та інструкції воеводської та повітових команд державної поліції з питань нагляду за діяльністю українських націоналістичних, а також комуністичних та комсомольських організацій та їх окремих членів. Заслужують на увагу рапорти та листування про громадсько–політичне становище на теренах постерунків, дані щодо діяльності „Просвіт”, релігійних організацій, про підготовку виборів до сейму та сенату, а також статистичні дані щодо національного складу населення, кількості злочинів та динаміку розкриття останніх.

Таким чином, проаналізувавши основні фонди державних архівів Волинської та Рівненської областей стосовно діяльності окружної (воеводської) команди державної поліції, повітових команд, комісаріатів, постерунків, політичного та слідчого відділів державної поліції, можемо відзначити значну інформативність вказаних матеріалів, з однієї сторони, та розпорошеність та невпорядкованість джерел, з іншої. Джерела до історії польської поліції інформують нас не лише про внутрішню структуру досліджуваної нами організації, а й розкривають суспільно–політичний, соціально–економічний та релігійно–культурний розвиток Волинського воеводства, стаючи, таким чином, необхідним помічником досліднику у висвітленні минувшини II Речі Посполитої.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТРАТУРА

1. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО) .-Ф.158.- Оп.5.- Спр. 27 – Арк.83; 2. Там само. – Арк. 27; 3. Litwiński R. Policja Państwowa w Województwie Wołyńskim w latach 1921 1939. Organizacja i główne kierunki działania // Ukrainica Polonica. –Т.1. – 2004.- С.189; 4. ДАВО -Ф.36.-Оп.1.-Спр. 921. – Арк. 17; 5. ДАВО. - Ф.36.- Оп.3.- Спр.63. – Арк.2; 6. ДАВО - Ф.36.- Оп.13.- Спр.63. – Арк.2; 7. ДАВО.- Ф.36- Оп.1.- Спр.110. – Арк.38; 8. ДАВО - Ф.36.-Оп.1.-Спр. 921 - Арк. 17; 9. ДАВО - Ф.36.- Оп. 15.- Спр.1 – Арк.323; 10. ДАВО.- Ф.46.- Оп.9. –Спр.13. – Арк. 4; 11. ДАВО. - Ф.46. - Оп.9. – Оп.9. –Спр.28.- 400 Арк.; 12. ДАВО. Ф.46. – Оп.9.- Спр.27.- Арк.11; 13. ДАВО - Ф.46.-Оп.9.- Спр.92. – Арк.22; 14. ДАВО - Ф. 46.- Оп.9. - Спр. 87.- Арк.7; 15. ДАВО.Ф.46.- Оп.9. – Спр.177. - Арк.201; 16. ДАВО. - Ф.46. - Оп.9.- Спр.441. – Арк.125; 17. ДАВО.- Ф.46. – Оп.9. –Спр.38. – Арк.4; 18. ДАВО.-Ф.46.- Оп.9. – Спр.286. – Арк.34; 19. ДАВО.-Ф.46.- Оп.9. – Спр.116.- Арк.35; 20. ДАВО.Ф.46.- Оп.9. – Спр.189.- Арк.47; 21. ДАВО.-Ф.46.- Оп.9. – Спр.300. – Арк.28; 22. Державний архів Рівненської області

(далі - ДАРО). Ф.100. – Оп.1. – Спр.23. – Арк.11; 23. ДАРО. -Ф.100. –Оп.1. –Спр.260.– Арк.44; 24. ДАРО. - Ф.100. –Оп.1. – Спр.398. – Арк.101; 25. ДАРО. - Ф.300.– Оп.1. – Спр.36.– Арк.30; 26. ДАРО.- Ф.300.– Оп.1. – Спр.36.– Арк.30; 27. ДАРО.- Ф.300. –Оп.1. –Спр.69. – Арк..1; 28.ДАРО.Ф.300.-Оп.1-Спр.66.- Арк.55.

А.В. Денисюк

ТРУДОВИЙ РЕСУРС СИБІРУ В КІНЦІ 20-Х РР. ХХ СТ.

Трудові ресурси – явище, яке є основою складовою будь-якої економіки нашого світу. Період кінця 20-х років ХХ ст. цікавий саме тим, що як раз в цей час відбувався перехід від непу до іншого економічного підходу – масової колективізації. Для Сибіру цього періоду ще характерним є той чинник, що саме в кінці 20-х ще відбувалося масове переселення людей на вільні землі цього регіону, але вже розпочиналося насильницьке перевезення людських мас для обжиття краю. Якщо уважно придивитися до цієї проблеми, то виникають сумніви з приводу того, що в Сибіру дійсно настільки не вистачало робочих рук, щоб силоміць вивозити людей з інших регіонів для планового освоєння краю.

Питання кількісного та якісного складу працівників цього регіону цікавило фахівців того часу, цікавим воно є і для істориків. В радянській історіографії підхід до цієї проблеми був зумовлений ідеологічним підходом, хоча можна знайти праці, в яких є достатньо інформації про справжнє становище у регіоні. Так, можна згадати праці таких істориків як Московський А.С., Гушин Н.Я., Боженко Л.И., які вивчали історію промисловості та сільського господарства Сибіру саме цього періоду, хоча підняте питання в їх працях спеціально не розглядається. Щодо сучасних істориків, то на даному етапі питання трудового ресурсу Сибіру кінця 20-х років ХХ ст. абсолютно не висвітлене, що й зумовлює актуальність цієї проблеми.

Для Сибіру роки першої п'ятирічки можна охарактеризувати швидкими темпами зростання чисельності робочого класу, що пов'язане з швидким розвитком промисловості та будівництва. Кількість робітників та службовців цього регіону зростала майже вдвічі швидше, ніж в цілому по країні. Чисельність робітників та службовців, зайнятих у народному господарстві, збільшилася у Західному Сибіру з 277,6 тис. у 1928 р. до 1022,8 тис. в 1932 р., тобто зросла майже в 4 рази, а в цілому по країні – тільки подвоїлася (11 599 тис. у 1928 р. та 22804,3 тис. у 1932)¹.

Економіка Сибіру означеного періоду характеризувалася тим, що в ній склалася диспропорція між промисловістю та сільським господарством. Наприклад у західносибірському регіоні у 1928 р. у валовій продукції народного господарства на долю промисловості припадало 17,3%, а сільського господарства – 82,7%.

Сибір, в силу своєрідності сільськогосподарського виробництва (коротке літо, багатоземелля, далекоземелля тощо), була одним з основних споживачів вироблених у країні сільськогосподарських машин та реманенту. На цей час на долю Сибіру припадало приблизно третина продажу всіх сільськогосподарських машин та знарядь країни, на місці ж вироблялося лише 2% цієї техніки. На її перевезення витрачалися величезні суми. Тільки на перевезення плугів щороку витрачалось більше мільйона карбованців. Тому розвиток важкої промисловості був життєво необхідним².

Розмах промислового будівництва висунув на одне з важливіших місць проблему кадрів. Потрібно було залучити на промислові об'єкти десятки тисяч нових робітників та службовців, яких планувалося набрати в основному з сільської місцевості, дати їм необхідні знання. За 1928 – 1932 рр. загальна чисельність робітників та службовців краю збільшилася майже в 4 рази.

Особливо високі темпи зростання чисельності робітників та службовців існували на будівництві. Розростання нового будівництва вимагало тисячі нових рук – каменярів, будівничих, слюсарів та інших будівельних спеціальностей. Загальна кількість робітників та службовців, зайнятих на будівництвах Західного Сибіру, збільшилася з 17 тис. у 1928 р. до 203,1 тис. в 1928, тобто майже в 12 раз³. У важкій промисловості кількість робітників збільшилося майже в 3,5 рази. Фактично заново було створено кадри робітників чорної металургії, машинобудування тощо.

Кількість робітників невпинно зростала, на виробництво прийшли тисячі нових молодих робітників, в основному з села. За даними профспілкового перепису 1932 – 1933 рр. майже три чверті всіх робітників прийшли на виробництво в роки першої п'ятирічки. Прошарок кадрових робітників в Сибіру був вдвічі менший, ніж в цілому по країні. Робітничий прошарок був молодим не тільки за стажем, а й за віком – середній вік працівників був приблизно 27-30 р., для підвищення їх кваліфікації створювалися школи, мережі різних курсів тощо⁴.